

Om fortolkningen af Orla Lehmanns syn på valgretten

HIPPODROMMØDET DEN 12. MARTS 1848

AF

KAARE WINKEL PEDERSEN

I forrige nr. af Historisk Tidsskrift diskuterede Bjørn Svensson og Hans Vammen, hvorvidt Orla Lehmann på Casinomødet den 20. marts 1848 bevidst talte usandt om de politiske tilstande i Hertugdømmerne. Lehmann var vidende om, at et oprør her med al sandsynlighed ville fremprovokere et regeringsskifte, og det var ifølge Vammen dette brud, Lehmann stræbte hen imod. De Nationalliberale stod svagt i marts 1848 som følge af – blandt andet – regeringens indrømmelser overfor hertugdømmerne gennem forfatningsreskriptet den 28. januar samme år, og kun et oprør ville derfor kunne bringe dem til magten.

Svensson argumenterer derimod for, at de Nationalliberale i tiden efter Christian VIIIs død den 20. januar 1848 og frem til Casinomødet den 20. marts i voksende omfang havde fået folkestemningen med sig, og at de derfor i marts 1848 stod meget stærkt.¹ Til at understøtte denne argumentation benytter Svensson sig bl.a. af begivenhederne på Hippodrommødet den 12. marts 1848; han skriver (s. 143):

»En anden dansk bevægelse, anført af Håndværkerdannelsesforeningen, var nemlig optaget af at få styrket demokratiet med et hovedkrav om at få valgretten udvidet til de ikke repræsenterede klasser(..), men da Orla Lehmann til sidst tog ordet, tilbageviste han energisk kritikken og erklærede *almindelig valgret for oppositionens fælles program* (min kursivering).

Svenssons fortolkning af Lehmanns valgretsudtalelser på Hippodrommødet – det kursiverede i ovenstående citat – har ordret sin oprindelse i Niels Neergaards fremstilling »Under Junigrundloven. En fremstilling af det danske Folks politiske Historie« bd. I. fra 1892, som i knapt

¹ Diskussionen mellem Vammen og Svensson i Historisk Tidsskrift; bd. 100, hæfte 1. s. 138-176.

hundrede år har udgjort den traditionelle fortolkning. Jeg vil i det følgende påvise, at denne traditionelle udlægning ikke er korrekt. I forbindelse hermed vil jeg komme ind på de forskellige opfattelser af Hippodrommødet.²

Kildematerialet fra Hippodrommødet er sparsomt og begrænser sig til den skrevne presse. Ingen centrale aktører har efterladt sig troværdige kilder, om nogen overhovedet.³

Hippodrombevægelsen eller Haandværkerdannelsesforeningen, som var bevægelsens egentlige navn, var stiftet så sent som november 1847, men havde allerede i marts 1848 stor politisk betydning. Politisk repræsenterede bevægelsen den radikale venstrefløj og bestod hovedsageligt af mænd, som var tilknyttet enten håndværks- eller industrifagene i København.⁴ Hippodrombevægelsen havde fra begyndelsen en tæt tilknytning til pressen, idet redaktørerne Grüne (Kjøbenhavnsposten – fremover blot KP), Goldschmidt (Nord og Syd) og Ploug (Fædrelandet) var i foreningens ledelse. Dette var bestemt ikke uden betydning for bevægelsens politiske gennemslagskraft.

Ideologisk stod KP Hippodrombevægelsen nærmest, idet de begge arbejdede for den frie valgret – og valgbarhed. På trods heraf bragte KP kun et kort referat af Hippodrommødet den 13. marts.⁵ Fædrelandet refererede mødet den 13. og 14. marts, og også tidsskriftet Nord og Syd omtalte mødet.⁶ Af den konservative presse bragte Berlingske Tidende, Danmarks største avis med et dagligt oplag på 4.500, et referat den 13. marts. Referatet er imidlertid ene om at bringe Orla Lehmanns centrale udtalelser omkring valgretsspørgsmålet; der stod:

»Han (Lehmann) erindrede om, at han havde været den Første, der nedlagde en høitidelig Protest mod vor nærværende Valglov,⁷ at han havde kæmpet med Utrættelighed i Pressens Tjeneste, at Ingen var lagt

² Jeg forskede i Hippodrommødet i forbindelse med udarbejdelsen af mit speciale: »Valgloven til den grundlovgivende Rigsforsamling« (1997/98).

³ Haandværkerdannelsesforeningen og den senere oprettede Foreningen for Arbejderklassens vel blev i 1853 slået sammen til Arbejderforeningen. Som følge af disse rokeringer synes Hippodrombevægelsens tidlige materiale at være gået tabt.

⁴ Af foreningens ca. 400 medlemmer i december 1847 var de 83% tilknyttet håndværks- eller industrifagene. Niels Finn Christiansen: »Arbejderbevægelsens forhistorie. Træk af den tidlige danske arbejderbevægelses politiske og sociale udvikling 1848 til 1880.« Kbh. 1986. s. 37.

⁵ KP var især inspireret af Neue Rheinische Zeitung, som var Tysklands største vensterradikale dagblad og redigeret af F. Engels og K. Marx.

⁶ Der henvises her til Goldschmidts artikel: »Borgerforsamlingerne 11te og 12te Marts.« Nord og Syd. Bd. 2. Andet Quartal 1848. s. 80-95 samt s. 109-112.

⁷ På østifternes Stænderforsamling i 1846 bragte Lehmann forfatningssagen på bane, men hans forslag nedstemtes 29-34. Under de i øvrigt lidenskabsløse forhandlinger udtalte Lehmann om valgretten: »... og ved at indrømme en liberal Valglov, der gjør Valg-

mere for Had af Aristocraterne end netop han, og at han nu som altid var Democratiet hengiven, men han forlangte rigtignok en ganske anden Frihed, end den Communalfrihed, Hr. Goldschmidt forlangte.«⁸

I Goldschmidts referat i Nord og Syd omtales ikke de udtalelser, som Lehmann ifølge Berlingske Tidende kom med i demokratisk retning. Der var personlige uoverensstemmelser mellem Goldschmidt og Lehmann, hvilket gør at Goldschmidt intet incitament havde til at referere de dele af Lehmanns tale, hvor Lehmann gjorde opmærksom på, at han altid havde været demokratiet hengiven eller tilsvarende.

Fædrelandet, som støttede de Nationalliberale – og dermed Lehmann – refererede kortfattet: »Lehmann, der med en inspireret Veltalenheds henrivende Kraft navnlig giendrev den Anke mod det saakaldte nationale Parti, at det skulle have forsømt at virke til Friheds og Ligheds fremme.«⁹ Citatet var det eneste konkrete i relation til valgretsspørgsmålet, men det var ikke overraskende; Fædrelandets fokus lå i betoningen af det nationale, og som sådan var det Casinomødernes afholdelse den 11. og 20. marts, der var Fædrelandets forum.

Langt mere overraskende var det, at KP, Hippodrombevægelsens primære talerør, blot skrev:

»Den i aftes i Hippodromen afholdte Forsamling af dem, der have undertegnet Adressen til Kongen om fuldstændig udvidet Valgret og Valgbarhed bestaae vel af halvandet Tusinde Mænd; det besluttedes at Overdrage til den Comite, fra hvem Adressen var udgaaet, at vælge af sin Midte en Deputation til at overbringe den til Hs. Maj. Kongen.«¹⁰

Den omtalte adresse var den egentlige baggrund for Hippodrommødet. Siden tronskiftet havde den cirkuleret til underskrivelse, og kun personer, som forinden havde underskrevet adressen, kunne deltage i mødet. I adressen stod bl.a.: »I Anledning af Thronskiftet, med Andragende om en fuldstændig repræsentativ – Forfatning baseret paa en fuldstændig udvidet Valgret og Valgbarhed til de hidtil ikke repræsenterede Folkeklasser«.¹¹

retten uafhængig af Standsadskillelser og Valgbarheden fri.« »Tidende for forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og ...«, 1846, s. 56.

⁸ Goldschmidt arbejdede tidligt for, at valgretten skulle udvides på lokalt niveau i den hensigt at lade den forfatningsmæssige udvikling ske nedefra. Landkommunalreformen fra 1841 var et eksempel herpå.

⁹ Fædrelandet den 13. marts 1848.

¹⁰ Københavnsposten den 13. marts 1848.

¹¹ Bragt i KP samt Fædrelandet den 31. januar 1848. Også Lehmann har formentlig underskrevet adressen, da han i modsat fald ville stå med et betydeligt forklaringsproblem, såfremt han deltog.

Det er yderst relevant at spørge, hvorfor KP ikke skrev mere fyldestgørende fra det, der meget vel kunne være dets største initiativ efter tronskiftet i januar, et massemøde afholdt i hjertet af København? KP var en af hovedkræfterne bag; redaktør Grüne var, udover centralt placeret i Hippodrombevægelsen, endog i mødets indbydelseskomité.

Forklaringen herpå er formentlig, at mødets resultat uden tvivl skuffede KP voldsomt: De Nationalliberale opnåede at få Hippodrombevægelsens tilslutning til deres mangeårige krav om Slesvigs forfatningsmæssige tilknytning til Danmark. Modydelsen hertil syntes alene at have været en diffus erklæring fra Lehmann om, at han: »... nu som altid var Democratiet hengiven.« Hvis antagelsen er rigtig, at de Nationalliberale var trådt ind i løvens hule og havde vundet, ja så havde KP ingen anledning til at fremhæve resultaterne deraf.

Niels Neergaards udlægning af Hippodrommødet fra 1892 skulle komme til at stå i omtrent hundrede år, idet Grethe Jensen i 1989 som den første gjorde op med hans fortolkning. Neergaard havde skrevet: »... (Lehmann) erklærede almindelig Valgret for Oppositionens fælles Program«. ¹² Med udgangspunkt i Berlingske Tidendes referat den 13. marts vurderede Jensen derimod, at Hippodrombevægelsen overfortolkede Lehmanns udtalelser. ¹³ Neergaard og Jensen er enige om, at tilhørerne generelt fik den opfattelse, at Lehmann tilsluttede sig en fri – eller i det mindste meget udvidet valgret. Deres opfattelser divergerer derimod i vurderingen af, hvad Lehmann i realiteten sagde. Kildemæssigt synes Jensen at være den af de to, som bevæger sig på sikker grund i spørgsmålet. Jeg mener imidlertid, at Jensen undervurderer Lehmanns fornemmelse for, hvordan det, han sagde, kunne fortolkes. ¹⁴ Han var meget bevidst om ikke at overskride den grænse, tilslutningen til den almindelige valgret udgjorde. I sit ordvalg syntes han at have søgt tvetydigheden. Man må ikke glemme, at Lehmann var advokat af profession og selv blandt sine modstandere berømt for sin talekunst.

At det var Lehmann personligt – og ikke de nationalliberale som samlet politisk gruppering – der udtalte sig i valgretsspørgsmålet, fremgår af en udtalelse fra den nationalliberale Hother Hage tidligere på aftenen (iscenesætteren Lehmann fik ordet som den sidste). Hage erklærede sig for åbenlys modstander af den almindelige valgret, men var for

¹² N. Neergaard: »Under Junigrundloven...«, bd. 1. s. 124.

¹³ G. Jensen: »Den unge Orla Lehmann – studier i hans politisk-organisatoriske rolle 1830-1848« Kbh. 1989. s. 136.

¹⁴ Fædrelandet bragte den 3. og 4. marts 1848 artikelserien: »Om en Valgreform«, der var positiv overfor den almindelige valgret. Dette kunne – med rette (?) – foranledige nogle til at tro at det var en tanke, der var ved at vinde indpas blandt de Nationalliberale.

en uindskrænket valgbarhed.¹⁵ Hages udtalelser peger i retning af, at de nationalliberale ikke forinden var kommet frem til et fælles standpunkt i valgretsspørgsmålet.

Vi har en række vidnesbyrd angående Lehmanns personlige syn på den frie valgret i form af lange breve til hustruen, Maria, som befandt sig i Italien. I den private sfære er Lehmann ikke så tilbageholdende. Fem dage efter mødet skrev han den 17. marts: »(tilhørerne) for størstedelen Haandværkere, der under Anførsel af Kjøbenhavnspost – Grüne og Corsar Goldschmidt, tale om Menneskerettigheder og fordre almindelig Stemmeret.«¹⁶

Hvis Lehmann havde delt deres opfattelse, ville han næppe have omtalt dem i 3. person. For hvem ovenstående udsagn ikke er tilstrækkeligt til at dokumentere Lehmanns holdning vedr. valgretsspørgsmålet, findes et klarere: »... men saa taabelige ere disse communistiske Fanatikere, at de fordømme os og alt andet end almindelig Valgret.«¹⁷ På denne baggrund fremstår det ikke sandsynligt, at Lehmann på Hippodrommødet skulle have udtalt, at den almindelige valgret var at regne som oppositionens fælles program.

Når dette er sagt, så står tilbage at den frie valgret, hvis den var blevet indført, givetvis ville have betydet begyndelsen til enden for de Nationalliberale. De Nationalliberale repræsenterede en elitistisk kerne, primært centreret i hovedstaden, og kan ikke siges at have været oplagte kandidater for den menige bonde.¹⁸ Også derfor tog Lehmann afstand fra den almindelige valgret. Han kunne tilnærmelsesvis erklære den sin støtte, når han stod foran en ophidset tusindtallig skare bestående af håndværkere og arbejdere, men i hans indre herskede ingen tvivl. Lehmanns tanker derom har vi i modsætning til Hippodrommødet godt dokumenteret; nemlig i hans lange personlige breve til Maria.

¹⁵ Referatet i Berlingske Tidende den 13. marts 1848. Jvnf. i øvrigt pjecen af Hother Hage: »Ministeransvarlighed, Tokammersystemet og Valgloven. Tvende Foredrag i Studenterforeningen 18/2 og 4/3 1848.«

¹⁶ Povl Bagge & Povl Engelstoft (bd. 4 endvidere ved Johs. Lomholt-Thomsen): »Danske politiske Breve fra 1830erne og 1840erne.« bd. 4. Kbh. 58. Brev nr. 925.

¹⁷ Ibid., brev nr. 925.

¹⁸ Eksempelvis forsøgte Orla Lehmann efter Martsministeriets opløsning at blive valgt ind i den grundlovgivende Rigsforsamling, men han tabte i Bornholms 2. kreds til en vis Pastor Marckmann, som opnåede over dobbelt så mange stemmer som Lehmann. Det Nationalliberale koryfæ D.G. Monrad, som i mange henseender var Martsministeriets samlende figur og ophavsmand til valgloven, måtte lide den tort at tabe valget til en væver.